

Molla Zeyrek'in mağrur ve sert tavrını da göz önüne alıp ders verdiği medresedeki müderrisliğe Hocazâde'yi getirdi. Dost ve arkadaşları tartışmanın seyrini sorduklarında ise Molla Zeyrek, Hocazâde'nin tevhid konusunda hak yoldan çıktığını, onu bu hususta ikna etmek için "başına başına vurduğunu", Molla Hüsrev'in bile kendisini elinden alamadığını söylemiştir (Mecdî, I, 144).

Taşköprizâde'nin eserinde yer alan ve ondan naklen daha sonraki biyografi kaynaklarında da zikredilen bu tartışmanın cereyan tarzı hakkında o döneme ait herhangi bir kaynakta bilgi bulunmaz. Bundan dolayı hadisenin doğruluğuna dair kesin bir sonuca varılamasa da buradan Molla Zeyrek ile Molla Hüsrev - Hocazâde ekipleri arasında ciddi bir rekabetin olduğu ve Molla Zeyrek grubunun tasfiye edildiği anlaşılabilir. Nitekim Molla Zeyrek görevinden alınınca Bursa'ya dönüp oraya yerleşti. Bir süre geçimini sağlamakta zorluk çekti. Oturduğu mahallede Hoca Hasan adlı bir komşusu günlük ihtiyacı olan 20 akçeyi hayatı boyunca vermeyi taahhüt etti. Kaynaklarda, padişahın bir müddet sonra Molla Zeyrek'i kurmuş olmaktan üzüntü duyup kendisine bir medrese vermek üzere onu davet ettiği, ancak Molla Zeyrek'in, "Hoca Hasan sağ olsun, benim padişahım odur" diyerek daveti kabul etmediği belirtilir (a.g.e., I, 145). Ömrünün geri kalan kısmını talebe yetiştirmek ve kitap mütalaa etmekle geçiren Molla Zeyrek'in bugüne ulaşan herhangi bir eserine rastlanmamakla birlikte Taşköprizâde, bazı kitapların kenarına notlar koyduğunu ve ilimle ilgili bir risâlesini görüp incelediğini yazar (a.g.e., I, a.y.).

Molla Zeyrek'in II. Bayezid zamanında yeniden itibar kazandığı, ömrünün sonlarına doğru günlük 100 akçe ile Bursa müftülüğüne gönderildiği rivayet edilir (Mecdî, I, 145). Vefat tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda ölüm yılı 879 (1474) olarak verilir (*Sicill-i Osmânî*, IV, 104). Ancak onun II. Bayezid devrinde de hayatta olduğuna dair bilgiler vardır. Süheyl Ünver vefat tarihini 903 (1497-98) diye gösterir. Bursa'da Pınarbaşı mevkiine defnedildiği, ancak bugün mezarının kayıp olduğu bilinmektedir. Süheyl Ünver, bazı kitap kayıtlarından hareketle ilmiye mesleğine intisap etmiş Rükneddin ve Abdurrahman Hüseyinî adlı iki oğlundan bahsetmektedir. Rükneddin Efendi Bursa Sultâniye Medresesi müderrisi olmuştur (Ünver, II, 78-79).

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 203; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 123-125; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, I, 143-145; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 466-468; Âlî Mustafa Efendi, *Kühû'l-Ahbar II: Fâtih Sultân Mehmed Devri: 1451-1481* (haz. M. Hüdayî Şentürk), Ankara 2003, s. 189; *Sicill-i Osmânî*, IV, 104; *Osmanlı Müellifleri*, I, 319-320; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 151, 654; Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları I* (haz. İsmail Kara, *İstanbul Risaleleri* içinde), İstanbul 1995, II, 75-81.

MEHMET İPŞİRLİ

MOLTKE, Helmuth von (1800-1891)

Bir süre Osmanlı hizmetinde bulunan Prusyalı asker ve devlet adamı.

26 Ekim 1800'de Parchim'de (Meclenburg-Schwerin) Danimarkalı bir generalin ve Prusyalı bir annenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Askerî eğitimini Danimarka'da aldı ve 1819'da subay olarak mezun oldu. 1822'de Prusya hizmetine girdi. 1835-1839 yılları arasında yüzbaşı rütbesiyle Türkiye'de bulundu ve kendisini ileride de etkileyecek olan gerçek savaşla ilgili ilk ciddi tecrübelerini burada edindi. Dönüşünde kurmay olarak süratle yükselme imkânı buldu ve 1848'de Magdeburg'daki Dördüncü Ordu'nun kurmay başkanlığına getirildi. 1855'te veliht Prens (III.) Friedrich'in yaveri, 1858'de genelkurmay başkanı oldu. Danimarka ile yapılan savaşta (1864) Prens Friedrich Karl tarafından yönetilmekte olan ordunun kurmay başkanlığına getirildi. 1866'da Avusturya'ya, 1870-1871'de Fransa'ya karşı verilen savaşta genelkurmay başkanı sıfatıyla üstün hizmet gördü. Daha sonraki barış döneminde genelkurmayı, Prusya ordusunu savaşa hazırlayan ve yönlendiren en üst derecedeki merci olarak askerî anlamda çağdaş gelişmeleri takip eden teknik bir büro haline getirdi. Ağustos 1888'de bu vazifesinden ayrıldı ve Yurt Savunması Komisyonu başkanı olarak hizmete devam etti. 1867'den itibaren parlamentonun muhafazakâr kanadında yer aldı. 24 Nisan 1891'de Berlin'de öldü.

Alman birliğinin kurulmasındaki iki önemli isim olan Moltke ile Prens Bismarck arasındaki münasebet oldukça soğuktu. 1866 ve 1870 seferleri dolayısıyla aralarında çıkan anlaşmazlık daha sonra devam etti. Moltke 1875'te, Almanya'nın Rusya ve Fransa tarafından iki cepheli bir savaş sıkıntısı yaşamaması için Fransa'ya

karşı önleyici bir saldırıya taraftar oldu. Bismarck ise Fransa'nın müttefiksiz bırakılması politikasını ustaca uygulayıp Rusya'yı kendi tarafına çekmeye çalıştı, böylece Moltke'nin görüşüne destek vermedi. Moltke bu gibi tartışma ve karşı çıkışlarda sadece askerî kaygılardan hareket etmiş, hayatı boyunca siyasi hedefler ve emellerden uzak durmuştur.

Moltke'nin askerî dehası derin bir tarih bilgisiyle desteklenir. Başta Napolyon savaşları olmak üzere Avrupa'daki bütün muharebeleri inceleyerek kendi stratejisini geliştirdi. Savunmayla ilgili problemleri saldırıyla çözmek Moltke'nin askerî stratejisinin önemli bir özelliğini teşkil eder. Ayrı yönlerden hareket eden kuvvetlerin birleşip düşmanı vurması ve savaşın başlarında elde edilen kazanımların öncelikle sağlama alınması gerektiği, kumandanlara kendi inisiyatiflerini kullanma özgürlüğü tanınması gibi hususlar, Alman birliğinin kurulmasıyla sonuçlanacak büyük savaşlarda uyguladığı stratejileri arasındadır. Genç bir yüzbaşı olarak katıldığı Nizip savaşında (1839) Hâfız Paşa'nın bağımsız davranmaması, Konya'da bulunan diğer Osmanlı ordusuyla birleşmiş olarak Mısır kuvvetlerinin karşısına çıkmaması, belki de inisiyatif kullanma ve birleşip vurma ilkelerinin gelişmesine katkı yapan ilk önemli deneyimleri olmuştur. Moltke, işe can alıcı noktadan yakalayarak girişme becerisinin kurmay eğitimin önüne geçebilecek derecede önemli olduğunu, Türkiye'deki durumla ilgili izlenimlerinde, iyi eğitim görmemiş olmakla beraber en isabetli askerî tedbiri almasını bilen bazı subaylar hakkındaki gözlemlerinde dile getirir. Dönemin pek çok askerinde gözlemlendiği gibi kalemli kullanmasını da bilen Moltke bu özelliğiyle pek çok eser vermiştir. Uzun hayatı boyunca büyük bir saygı ve itibar görmüştür. Doksanıncı yaş günü münasebetiyle düzenlenen kutlamalara bizzat

Helmuth von Moltke

MOLTKE, Helmuth von

devrin Osmanlı padişahı II. Abdülhamid yolladığı bir telgrafla katılmış ve dedesi zamanında ifa ettiği yüksek hizmeti takdirle anıp kendisini en üst seviyede onurlandırmıştır.

Moltke'nin genç bir yüzbaşı olarak Türk hizmetinde geçirdiği yıllar ileride parlak bir kariyer yapması ve büyük bir şöhret kazanmasıyla ön plana çıkmış, birlikte geldiği ve gördükleri hizmet itibarıyla kendisinden hiç de aşağı kalmayan diğer Prusyalı subayları gölgede bırakarak zamanla Türkiye'de bir Moltke efsanesinin oluşmasına yol açmıştır. 1835 yılı sonlarına doğru, serasker Koca Hüsrev Paşa vasıtasıyla Prusya elçisi von Königsmarck'a eğitmen olarak bazı subayların gönderilmesiyle ilgili ilk resmî girişimde bulunulmasıyla Moltke'nin Türkiye macerası başlamıştır. Von Königsmarck tarafından Hüsrev Paşa'ya takdim edilen Moltke, ordunun düzenlenmesi ve özellikle redif teşkilâtı üzerinde bir görüşme yaptı ve paşanın bu konudaki sorularına tatmin edici cevaplar verdi. Görüşme neticesinde elçiye padişahın Moltke'nin kalması için izin verilmesi isteği iletildi. 8 Haziran 1836 tarihli hükümet kararıyla ve Prusya ordusundaki konumunu korumak kaydıyla Türkiye'de vazife görmesine onay verildi. Boğaz istihkâmlarının çağdaş askerlik bilimi ışığında düzenlenmesi için Prusya'dan istenen von Vincke, Fischer ve Mühlbach gibi diğer mühendis subaylar ise 5 Temmuz 1837'de İstanbul'a ulaştılar ve Eylül'de II. Mahmud tarafından kabul edildiler.

Moltke İstanbul'da kaldığı yirmi sekiz ay içinde çeşitli faaliyetlerde bulundu. Prusya redif (eyalet askerleri) teşkilâtının Türkiye'de uygulanmasıyla ilgili Fransızca olarak kaleme aldığı rapor başta olmak üzere askerî raporlar, plan ve haritalar hazırladı. Kendisinin hazırladıklarıyla beraber diğer Prusyalı subaylar tarafından da kaleme alınıp 8 Ocak 1838'de Hüsrev Paşa'ya teslim edilen on adet rapor, plan ve harita tercüman Serpos mârifetiyle Türkçe'ye çevrildi. Bunların içinde von Vincke'nin genel durum raporu, Türk kalelerindeki istihkâmları ve Balkan geçitlerinin durumuyla ilgili değerlendirmesi; Moltke'nin Burgaz, Süzebolu, Ahyolu, Misivri, Balçık, Kavarna ve Köstendiye, Hırsova dahil olmak üzere Dobruca, Maçın, İsaçık ve Tulçı bölge ve kalelerinin plan ve haritaları; Fischer'in Varna, Pravadi, Şumnu ve Mühlbach'ın Rusçuk, Silistre ve Çanakale planları yer almaktaydı (Wagner, s. 57-58). Moltke ayrıca Anadolu ve

Rumeli yakalarına kısa seyahatlerde bulundu. II. Mahmud'un çıktığı denetim gezilerine iştirak etti ve gittiği bu yerler dışında İstanbul ve Boğaziçi'nin, bu arada özellikle istihkâmlarını incelediği Çanakale Boğazi'nin plan ve haritalarını çıkarttı. 1838'de Hâfız Paşa ordusuna gönderilmesi üzerine bu bölgelerde yürüttüğü haritaya alma işindeki başarısı ve çizimlerindeki mükemmelliği, Moltke'nin hocasını da yapmış olan dönemin ünlü coğrafyacısı Karl Ritter tarafından *Türkiye Mektupları*'nın ilk baskısında (1841) yazılan önsözde dile getirilir. Moltke'nin bu bölgeyle ilgili sekiz parça haritası daha sonraları Heinrich Kiepert tarafından basılan (Berlin 1852-1858) haritalarda kullanılır.

24 Şubat 1838'de Moltke, Mühlbach'la beraber Harput'ta bulunan Hâfız Paşa kumandasındaki orduya katılmak üzere emir aldı. Fischer, Konya'daki Hacı Ali Paşa kumandasındaki orduya gönderilirken Vincke İstanbul'da seraskerlikte kaldı. 28 Şubat'ta II. Mahmud tarafından Türk kıyafetleri giymiş olarak kabul edildikten sonra 2 Mart'ta Prens Metternich buharıslı Samsun'a hareket etti. Oradan 17 Mart'ta Harput'a ulaşan Moltke, Hâfız Paşa'nın bölgedeki aşiretlere karşı sürdürdüğü mücadeleye katıldı. 4 Ekim'de Hacı Ali Paşa ordusuyla ortak harekât için Konya'ya gönderildi. Ekim sonunda geri döndü. Ocak 1839'da Bilecik bölgesinin haritasını çıkartma ve Suriye bölgesine kadar araziye tanıma emri aldı. 15 Şubat'ta Malatya'ya geri döndü. Kavalalı İbrâhim Paşa kumandasındaki Mısır ordusuna karşı harekete geçen Hâfız Paşa'nın harekâtını gözleyen ve Hâfız Paşa'yı devamlı olarak bilgilendiren Moltke ve Mühlbach, bu gelişme karşısında bizzat paşanın huzuruna gelip Mısır öncü kuvvetlerine saldırılmasını istedilerse de bu teklif olumlu karşılanmadı. Mısır öncü kuvvetlerinin harekâtı karşısında gerekli askerî tedbirleri alma konusunda Hâfız Paşa'yı ikna edemediler (a.g.e., s. 257-259). Böylece Nizip savaşı Osmanlı ordusunun hezimeyle sonuçlandı (24 Haziran 1839).

Moltke 27 Ağustos'ta İstanbul'a döndü. 2 Eylül'de diğer silâh arkadaşlarıyla birlikte Abdülmecid tarafından kabul edildi ve daha önce Ocak 1837'de II. Mahmud'un verdiği pırlantalı İftihar nişanının beratını aldı. 27 Aralık 1839'da zor bir yolculuktan ve geçirdiği ağır bir hummadan sonra Berlin'e vardı. Moltke'nin Türkiye hakkındaki izlenimleri dağılmakta olan bir imparatorluğun bütün işaretlerini taşır.

Yeni ordunun yetersiz, eğitimsiz durumunu, memleketin perişan halini büyük bir açıklıkla gözler önüne serer. *Türkiye Mektupları*'nda adını vermeden anlattığı, dünyanın düz olduğunda ısrar edip yuvaryak olduğunu sırf nezaket olsun diye kabul eden kişi sonradan hâtıratında belirttiği gibi Hâfız Paşa'nın bizzat kendisidir. Moltke, buna rağmen verdiği resmî rapor ve ifadelerinde Hâfız Paşa'yı koruyucu mahiyette bir dil kullanmıştır. Paşanın da kendisine yapılan tavsiyeleri dinlememiş olmaktan ötürü büyük bir pişmanlık içinde olduğu ve bunu itiraf ettiği bilinmektedir (a.g.e., s. 285). Moltke ve silâh arkadaşlarının Türkiye'deki hizmet yılları kalıcı bir fayda sağlamamış ve herhangi bir iz bırakmamıştır.

Önemli Eserleri. *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835-1839* (Berlin 1841; Hayrullah Örs tarafından *Türkiye Mektupları* başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir [İstanbul 1969]); *Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828/1829* (Berlin 1845); *Briefe aus Russland (1877); Geschichte des deutsch-französischen Krieges* (1891). Ölümünden sonra bütün eserleri ve yazılı olarak bıraktıkları sekiz ciltlik bir külliyat halinde basılmıştır (*Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke*, Berlin 1891-1912).

BİBLİYOGRAFYA :

Helmuth von Moltke, *Türkiye Mektupları* (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, tür.yer.; a.mlf., *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835-1839* (ed. Helmuth Arndt), Nördlingen 1987, tür.yer.; R. Wagner, *Moltke ve Mühlbach zusammen unter dem Halbmonde 1837-1839. Geschichte der Sendung preussischer Offiziere nach der Türkei 1827, des Kurdenfeldzuges 1838 und des Syrischen Krieges 1839*, Berlin 1893, tür.yer.; Ahmed Lutfi, *Tarih* (nşr. Yücel Demirel), İstanbul 1999, VI, 993; Memduh Paşa, *Tanzimattan Meşrutiyete: Mir'ât-ı Şuûnât* (s.nşr. Hayati Develli), İstanbul 1990, s. 146-148; N. Fischer, *Moltke als Topograph. Eine Auswahl aus seinen handgezeichneten Karten und Kartenskizzen*, Berlin 1914, tür.yer.; E. Kessel, *Moltkes erster Feldzug. Anlage und Durchführung des türkisch-ägyptischen Feldzuges 1839*, Berlin 1939, tür.yer.; a.mlf., *Moltke*, Stuttgart 1957, tür.yer.; J. L. Wallach, *Anatomie einer Militärlieferung. Die preussisch-deutschen Militärlieferungen in der Türkei: 1835-1939*, Düsseldorf 1976, s. 17-29 (Türkçe tercümesi: *Bir Askerî Yardımın Anatomisi* [trc. Fahri Çeliker], Ankara 1977); Abdülkadir Özcan – İlhan Şahin, "II. Abdülhamid'in Hususî Mektub ve Telgrafları", *TD*, sy. 34 (1984), s. 417-474.

 KEMAL BEYDİLLİ